

Bús düledékeiden

Hozzászólás Halmai Tamás „Műveltség nélküli nemzedékek?” című írásához

Augusztusi számunkban közöltük Halmai Tamás vitát gerjesztő cikkét a műveltséganyag és az iskolai oktatás összefüggéseinek számtalan megoldatlanságáról. Eszmefuttatásához ugyanabban a lapszámban szölt hozzá Cserhalmi Zsuzsa (Valójában mindannyian reménykedünk’), Fábíán Márton (Mi van a posztmodern után?’), valamint a szeptemberi Iskolakultúrában Arató László (Egy tudós hályogkovács esete a magyartanítás elfedett válságával’).

Témánk komplexitására és ingoványosságára való tekintettel szükségesnek tartom beszédpozícióm kapcsolódó koordinátáinak még a diszkussziót megelőző kijelölését. Középsikolai magyartanár vagyok, 1989-től volt és van alkalmam általános iskolásokat, nyolc- és négyosztályos gimnazistákat tanítani; fennmaradó időmben elsősorban irodalomelmélettel foglalkozom. Halmai Tamáshoz hasonlóan tehát sem oktatáspolitikus, sem oktatásügyi szakember nem vagyok; gondolataimat gyakorló tanárként, felkérésre fejtem ki. Nem alétheiaként, inkább tapasztalataim által hitelesíthető doxaként, megfontolásra ajánlandó, kiteljesítésre váró koncepcióként.

Halmai Tamás dolgozatát olvasva vegyesek az érzéseim. Megállapításainak jelentős hányadával egyetértek. Posztmodern korszemletről, az elit kultúra visszavonhatatlan felmorzsolódásáról és átalakulásáról, az értékrendek, kánonok relativizálódásáról, „Gutenberg-galaxis” helyett képkorszakról, interaktivitásról stb. beszél, valamint arról, hogy e megkerülhetetlen kondíciók milyen változtatásokat kényszerítenének ki a művészeti tárgyak, különösen az irodalom oktatásában, feltéve, ha a változtatásokra lenne igény. (Az igény kérdésére később még visszatérek.) Akkor hát mi a bajom velem? Először is az, hogy mindig mindenről lekésünk. Amit Halmai helyesen feszeget, arra *Bókay Antal* jóval nagyobb ívű tanulmányában már évekkel ezelőtt felhívta a figyelmet (1) – tökéletesen visszhangtalanul. Hiába tett javaslatot a pozitivista-kronologikus irodalomtanítás modernista-formalista alapú intézményes „lecserélésére” (radikális tananyagcsökkentésre építve a lexikális tudás helyett a formaérzékenység, az „olvasás” tanítása metanyelvi alapok és különféle interpretációs stratégiák tudatosításával), a diszkurzusrend megmerevedése (Lásd a megfelelő tantervek, tankönyvek, segédanyagok, továbbképzések stb. hiányát.) nem teszi lehetővé a nálunk fejlettebb országok trendjeihez való közeledést. (Szemernyi bizakodásra sem ad okot ebből a szempontból az érvényes kerettantervi szabályozás s az új érettségi-tervezet.)

Holott a tét hatalmas: képesek leszünk-e záros határidőn belül EU-kompatibilis tudáshoz juttatni növendékeinket. Az önálló ismeretszerzés képességének hiányában, a mindennapok gyakorlatának való megfelelés, a társadalomra irányuló nyitottság híján ugyanis behozhatatlan hátrányba kerülünk. S ha napi praxisunkban varázsütésre máról holnapra teret nyerne a modernista paradigma, alapos a gyanúm, még akkor is hendikeppel (lényegesen kisebbel, persze) szegődnénk a felgyorsult világ nyomába. Erősen kérdéses tudniillik, hogy művészet és popkultúra interpenetrációjának, a kommercializálódás, a videó, a mobiltelefon, a számítógép, a szappanopera, az akciófilm „felpörgetett” virtuá-

lis világában nem jóval hatékonyabb-e az átlagdiákok közegeben az önélvezetre, a játékra, a szórakozásra építő recepcióorientált, tömegkultúra-alapú irodalomtanítás; ahogy Bókay Antal fogalmaz: „...az órán azt beszélnék meg, hogy kinek milyen művészihez kapcsolható tapasztalata volt és ez mit váltott ki belőle”. Nem abból kéne kiindulni, hogy mi, tanárok mit szeretnénk tanítani (Én *Borgest*, *Thomas Mannt*, *Calvinot*, *Ellist*, *Norfolkot*, *Krasznahorkait*, *Bodort* stb. – de kinek? Akciófilm-parafraízokat, videóklip-élményeket nagyon nem szívesen hallgatnék az óráimon, csak hát...), hanem abból, hogy a jelenlegi tananyagot milyen hatásfokkal tudjuk közvetíteni, diákjaink mit értenek a szövegekből (már persze, ha olvassák őket), műértő emberekké válnak-e, egyáltalán van-e komolyabb hozadéka az életben magyartanári ténykedésünknek? A kérdés költői. Pedig az értelmes gyereket igenis rá lehet venni az olvasásra, ám tényleg nem mindegy, hogy *Zrinyit*, *Pázmányt*, *Szophoklész*t kell (?) 14–15 évesen a kezükbe adnunk, vagy, mondjuk, részleteket a „Pompásan buszozunk!”-ból, mértékkel *Orbán János Dénes*-verseket, *Hazai*-novellákat. (Az olvasóvá nevelés sokkal korábban kezdődik mesékkel, Harry Potterrel, fantasyvel stb. nyilván az előbbi analógiára.)

Halmi Tamás is hiányolja a kortárs magyar irodalom tananyagbeli megjelenését, a *Petőfi-Ady*-féle verskánont épp ezért zsugorítaná, helyet szorítva *Petri*, *Tandori*, *Kukorelly*, *Kovács András Ferenc* lírájának. Kánonmódosító törekvését támogatom, a példaként felhozott jeles poéták listája azonban újfent berzenkedésre késztet. Egyrészt nem következik belőle a tananyag egészének csökkenése, ami kulcskérdés, másrészt a középfokú iskolarendszerbe kerülők igen nagy hányadának semmivel sem okozna kisebb nehézséget *Tandoriék* befogadása, mint a *Petőfi-Ady*-vonulat értő átsajátítása. Sőt! Hisz a középiskola és a felsőoktatás eltömegesedése elkerülhetetlenül maga után vonja a színvonal csökkenését, ergo az olvasással szembeni ellenállás, a tőle való elfordulás nem csupán egy viszonylag új keletű episztémé, gondolkodástörténeti korszak diszkurzus-átrendező mechanizmusaival magyarázható, hanem a tömegoktatás kényszerű, ám ki nem küszöbölhető következményeként az intellektus elapadásával is. Halmi Tamás elfelejti ezt, miközben *Tandorit*, *KAF*-ot stb. olvastatna, vélhetően „irodalomtudományosan reflektált regiszterek” szerint, a „Ponyvaregény”-t meg a „Mátrix”-ot stb. követően *Bergman*, *Tarkovszkij* alkotásait elemeztetné, no meg *Bereményi Géza* stb. dalszövegeit, mindemellett a biztosítékcseré, az adóbevallás s az elsősegély fortélyaiába is beavatná a jelen/jövő nemzedékét. Két, a maga helyén egyaránt hasznos irodalomtanítási stratégia, a modernista és a posztmodernista felfogás keveredik itt össze, plusz mindkettő rácsozatára ráhelyeződik még két oktatásfilozófiai irányzat konfliktusa. (Vö.: PISA-felmérések: elmélet, lexikális tudás, vertikális ismeretszerzés kontra gyakorlat, problémamegoldás, horizontális ismeretszerzés.) „Erősebb és gyakorlatcentrikusabb képzés” – összegez Halmi. Az általa szorgalmazott „erősebb képzés” számomra túl ezoterikus. Ha kontextusából indulok ki, Halmi változtatási javaslatai nem eliminálják a „tudásteljesség ideáját”, ha a gyakorlatcentrikusság színimájájaként dekódolom, akkor tautológia.

A magam víziója a gimnáziumi irodalomtanításról valahogy imígyen körvonalazódna:
 – Átalakítanám a jelenlegi kerettantervet: a kötelezően feldolgozandó alkotók, művek számát legalább a felére redukálnám, élnék a csere lehetőségével. Kronológia helyett 9–10. osztályban transztextuális szempontú (tematikus, motivikus, műfaji, formai rendszerezés) szövegfeldolgozás lenne, az irodalomtörténet (a jelenleginél szűkebben) az utolsó két évre maradna. Alkotnék még egy laza, populáris jellegű, posztmodernista tantervi változatot is – a kétféle követelményrendszer választható lenne. Két közös vonás kötné össze őket: a kevesebb szöveg, valamint az értő olvasás favorizálása.

– Ennek szellemében tankönyvírói csoportokat kérnék fel modernista és posztmodernista könyvek, segédanyagok elkészítésére.

– A mostani osztálykereteket a fentiekből következően irodalomórákon felbontanám, mivel mindenre alkalmasak, csak tanulószervezésre nem. Az egyik csoport – irodalmi

szövegeket lassan, alaposan körüljárva – kiváltképp irodalmi látásmódot, formanyelvet, értelmezési technikákat tanulna; a másik az esztétikumot háttérbe tolva főként saját élet- és élményvilágát (SMS, videó, popszövegek, akciófilmek, szappanoperák, reklámok, ifjúsági és bulvársajtó, lektúr) dolgozná fel némileg terápiás jelleggel, természetesen a nemzeti kánon kardinális opusai mellett.

– A fakultációt megtartanám a szakirányban (bölcészkar) továbbtanulók számára.

– Az érettségi lehetne egyszintű, kétszintű vagy akár háromszintű is, függően attól, hogy a bölcészkar lehetőséget biztosítva mélyebb történeti-elméleti épületekre, illetőleg az egyéb felsőoktatási intézmények felvételi vizsgáit kiváltaná-e a fakultációval megfejtelt avagy a szimpla modernista matúravariánsok.

Ezzel csendben újra jelezném értékörző humánkulturális beállítottságomat; diplomás emberfőknek illik találkozniuk művészettel, szépirodalommal is, s annyi legalább elvárható bármelyiküktől, hogy jusson el gyakori „tetszett – nem tetszett” kétpólusú véleményének hozzátétőleges árnyalásáig. Mindazonáltal lassan kénytelen vagyok revideálni a tömegkultúrával szemben megnyilvánuló arisztokratikus gögömet, fennhéjázó attitűdömet. Részben, mert a kitüntetett kulturális eszméje valóban letűnően van, emellett nem csekély tanulói körben csak rendkívül alacsony hatékonysággal operacionalizálható, ugyanakkor talán a sokat kárhozott audiovizuális médiumok nyújthatják az egyetlen esélyt a klasszikus és nemzeti „Gutenberg-galaxis” megmentésére, tudati archiválására, miként erre György Péter volt szíves felhívni a figyelmemet. Korábban kikértem magamnak, ha diákjaim olvasás helyett videón akarták megnézni a házi olvasmányt, ma már engedékenyebb vagyok, bár gimnazista tanítványaimtól továbbra is megkövetelem a szöveg ismeretét. Készséggel elismerem, hogy a nem-olvasásnál, a kötelezők röviden, dióhéjban, mogyoróhéjban típusú „emésztésénél”, végbélkúpából történő felszívódásánál (ld. *Örkény*) többet ér a mozgóképi, a hangzó szöveg. Ha nem kapaszkodunk bele az általuk felkínált mentőöbve, alighanem végső búcsút inthetünk a kulturális emlékezet kollektivitásának. (Jelentésnek vélem, hogy az utóbbi években egyre inkább előtérbe kerültek azok a kutatások, amelyek a szellemi javak átörökítését biztosító mnemotechnikák feltérképezését végzik el, hirtelenjében *Aleida* és *Jan Assmann* nevét említeném).

Tisztában vagyok azzal is, hány és hány érdekcsoport, normarendszer, ideológia elképzeléseinek kellene megfelelnie a fentebb vázolt oktatási reformnak. A struktúra tényleges érintettjei, a (magyar)tanárok sem egységesek a kérdésben; bizonyára akadnak, akik elhülve szembesülnek az enyémhez hasonló eretnek felvetésekkel, hogy aztán kézzel-lábbal tiltakozzanak ellene. Ismerek olyanokat, akik fel sem fogják, mi forog kockán, olyanokat is,

Pedagógusbérek, óraszámok.
Naivitás arra várni, hogy a gazdaság növekedésével egykor, majd... A polgári demokráciákban a munkavállalók kiharcolják a jussukat. Amíg a dolog realitássá nem válik, addig a tanári pálya hihetetlenül alacsony presztízséből kifolyólag a döbbenetes kontraszelekció tovább gyűrűzik; „normális” fiatal már régóta nem jelentkezik pedagógusnak. Az internet hasznosításáról. Vannak budapesti (!) iskolák, melyekben a mai napig nincs internet: kábel van, csak szolgáltató nincs... Dolgoztam olyan helyen, ahol a költségekre hivatkozva korlátozták a használatát... Nem egyedi példákat sorolok: nincs elég nyomtató, a meglévőbe nem jut tinta, nincs elég papír, a fénymásolás luxus, a lista folytatható. Használható hangzó és képi anyagok az intézmények szélesebb körében? Ugyan már. Krétát, A/4-est, egyebet akarsz? Gazdálkodd ki!
Romokon kotorásznak.

akik a megszokott voluntarista módon konzerválva térnének ki a változások elől, s olyanokat is, akik kiváló szakemberek lévén szkeptikusan csak annyit mondanak: nem akarnak reklámokkal foglalkozni az óráikon, s ez esetben nem szeretnének magyartanárok maradni. (Megértem.) Előttem van, amint az Irodalomtörténeti Társaság tanári tagozatának egyik kilencvenes évek közepén rendezett konferenciáján az akkori oktatásügyi államtitkár egyetlen fölünyes mondatával söpri félre a NAT-vitában felszólaló *Kulcsár Szabó Ernőt*, aki az ország vezető „irodalomelmélészeként” 1992-ben (!) így intett józanságra: „...halaszthatatlan feladat az úgynevezett irodalmi törzsanyag vagy kánon csökkentése. (...) A törzsanyag csökkentése mindenekelőtt a szövegszerű megalkotottságra fordítható időt növelné meg, és magától értetődővé tehetné azt a tényt, hogy az első olvasás alig több észlelésnél: a megértésnek, az értelmezésnek többszöri újraolvasás a feltétele.” (2) Tessék mondani, tíz év alatt mi valósult meg ebből? Az egymást váltó kormányzatok struccpolitikája engem kevesebb optimizmussal tölt el, mint Halmi Tamást. Kikényszeríthetné még a szemléletváltást a társadalom, ám heterogenitása, megosztottsága, civil identitásának korlátai erősen gátolják, meg aztán szakmai kompetencia hiányában a kezdeményezésnél tovább (habár ez sem csekélység) valószínűleg nem jutna.

Halmi Tamás egyéb megjegyzéseiről röviden. Pedagógusbérek, óraszámok. Naivitás arra várni, hogy a gazdaság növekedésével egykor, majd... A polgári demokráciákban a munkavállalók kiharcolják a jussukat. Amíg a dolog realitássá nem válik, addig a tanári pálya hihetetlenül alacsony presztízséből kifolyólag a döbbenetes kontraszelekció tovább gyűrűzik; „normális” fiatal már régóta nem jelentkezik pedagógusnak. Az internet hasznosításáról. Vannak budapesti (!) iskolák, melyekben a mai napig nincs internet: kábel van, csak szolgáltató nincs... Dolgoztam olyan helyen, ahol a költségekre hivatkozva korlátozták a használatát... Nem egyedi példákat sorolok: nincs elég nyomtató, a meglévőbe nem jut tinta, nincs elég papír, a fénymásolás luxus, a lista folytatható. Használható hangzó és képi anyagok az intézmények szélesebb körében? Ugyan már. Krétát, A/4-est, egyebet akarsz? Gazdálkodd ki! Romokon kotorászunk.

Halmi Tamás amúgy kiváló és gondolatébresztő írása a kellenél talán több indulatot váltott ki belőlem. Nem szolgált rá. (Ő nem.) Figyelmes hermeneutaként rátalált egy jó kérdésre. Létfonosságú, hogy közösen feleljünk rá.

Jegyzet

(1) Pauz – Westermann (1998): Az irodalomtanítás irodalomtudományi modelljei. In: Irodalomtanítás az ezredfordulón. 73–104.

(2) Az esztétikai (?) tapasztalat nyomában. Irodalmi tankönyveink az évtized nyitányán. *Kortárs*, 1992. 5. 83–91.